

Az izraeli politika történeti törésvonalai

Historical Cleavages in Israeli Politics

Zsiros Egon Attila

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2023.1.5

Összefoglaló: A jelen dolgozat az izraeli politika történetének legfőbb törésvonalait és az azokat alakító tényezőket ismerteti, a szakirodalmi áttekintéssel egyetemben. A szerző meghatározása szerint Izrael Állam megalapítása óta a hat legfontosabb törésvonalat a munkapárti és a revizionista cionisták közti szembenállás, az állam szekuláris vagy vallásos karakterét érintő vita, a zsidó–arab konfliktus, a jóléti állam és a liberális piacgazdaság pártolóinak a vitái, a palesztin (oszlói) megbékélési folyamat eltérő megítélése, valamint a Benjamin Netanjahu politikai szerepéhez való viszonyulás jelentette. Az izraeli politikai rendszer sajátossága, hogy az egyes törésvonalak sokkal inkább egymásra épültek, semmint váltották egymást. E törésvonalak ma is döntő jelentőségűek az ország közéletében, így szándékom szerint az írás elemzési keretként is szolgálhat azok számára, akik tanulmányozni kívánják az izraeli aktuálpolitika folyamatait.

Kulcsszavak: Izrael, Közel-Kelet, cionizmus, arab–izraeli konfliktus, politikai törésvonalak

Abstract: *This study presents the historical cleavages of Israeli politics and the most important events that shaped them by reviewing the relevant literature. The author defined six main cleavages, namely: the clash of labor Zionism and revisionist Zionism, the debates with regard to the secular or religious nature of the state, the disagreement between the proponents of a welfare state and those who favor a liberal market economy, the different views on the Palestinian (Oslo) peace process and the division with regard to Benjamin Netanyahu's role in Israeli politics. Due to the specifics of the country's political system, new cleavages always emerged without previous rifts disappearing. This phenomenon provided Israel with a vivid political life. As these cleavages are still present, I intend this study to provide a theoretical framework to all those who would like to analyze the current topics of Israeli politics.*

Keywords: *Israel, Middle East, Zionism, Arab–Israeli conflict, political cleavages*

Bevezetés

Izrael története nem pusztán egy állam, de mivel az a zsidó nemzettől elválaszthatatlan, egy nép története is. Az állam megalapítása, amelyre közel kétezer évig kellett várni, katartikus élmény volt a világ zsidósága számára, ezzel együtt pedig a cionista mozgalom elvitathatatlan sikereinek a legfőbb eredménye. A sivatagokba és mocsarakba települő első kibucclakók a semmi közepén építették fel Izrael Államot, s a törekvéseiket a zsidó nemzeti haza gondolata és az ideális társadalom megteremtésének az eszményképe hajtotta. Az állam belső és külső konfliktusok közepette született: a permanens külső fenyegetettség mellett az új állam karaktere számos belső vita tárgyát képezte, ami a kezdetektől fogva megágyazott az izraeli politikai rendszer lendületes dinamikájának és a politikai palletta sokszínűségének. Egyszerűbben úgy is fogalmazhatnánk: „vita mindig volt bőven” – azok demokratikus becsatornázása pedig elvezetett ahhoz a rendkívül érdekes és igen komplex szisztémához, amit izraeli politikai rendszernek nevezünk.

A jelen dolgozat célja, hogy részletesen felvázolja az izraeli politika történeti törésvonalait. A cionista mozgalmon belüli kezdeti viták már az államalapítást megelőzően megalapoztak a későbbi izraeli pártfejlődésnek. Az állam szekuláris karakterének a vallásos kritikája, az arab–zsidó szembenállás és az izraeli „jóléti államhoz” való viszonyulás a közbeszéd részét képezték, és képezik mind a mai napig. A kilencvenes évek a palesztin–izraeli konfliktusban állást foglaló „béketábor” és a reciprocitás elve mentén politizáló jobboldal közti véleménykülönbségek kiéleződését hozta el. Az elmúlt bő évtizedet pedig a helyi politika erőteljes perszonalizációja jellemezte, és a fő nézeteltéréssé Benjamin Netanjahunak, Izrael volt miniszterelnökének (1996–1999, 2009–2021) – és 2022 decemberében ismét megválasztott kormányfőjének – a megítélése vált. A dolgozat e törésvonalakat ismerteti, a vonatkozó szakirodalom áttekintésével. A tanulmány a történeti jellegéből adódóan kevés „újszerű” megállapítással szolgál, azonban segítséget jelenthet mindazoknak, akik meg kívánnak ismerkedni Izrael lenyűgöző államának történelmével és politikai rendszerével.

A következő fejezet áttekinti Izrael államiségének azon legfontosabb történéseit és állomásait, amelyek a legnagyobb mértékben formálták a politikai rendszert, és megalapoztak a későbbiekben ismertetendő törésvonalaknak. A tanulmány harmadik része részletesen ismerteti azokat: egy-egy alfejezetet szán a fentebb említett hat konfliktuspontra. Az írás összefoglalással és némi kitekintéssel zárul.

Az izraeli politika törésvonalait meghatározó történeti tényezők

Az izraeli politikai rendszer kialakulása már jóval az állam megalapítása előtt megkezdődött, a folyamat egészen az 1920-as évek elejéig datálható vissza. A zsidó nemzeti haza megteremtésének szándékával a Palesztin Mandátumterületre hazatérő (*alijázó*) zsidók száma 1922-re elérte a 84 ezret, a következő tizenhét évben pedig közel meghatszorozódott.¹ Az államalapítás meghatározó szereplői a század elején érkeztek Palesztinába (második *alija*), igen nagy részben a Kelet-Európában és Oroszországban tapasztalt zsidóellenesség miatt. (Maga a leendő első miniszterelnök, David Ben-Gurion is ekkor érkezett a későbbi Izrael földjére.)

A zsidó állam intézményrendszerének három legfontosabb eleme – a választott Nemzeti Tanács, az Izrael külpolitikai képviseletét ellátó Zsidó Ügynökség, valamint a szakszervezeti és gazdaságszervezési feladatokat ellátó szerv, a Histadrut – is akkoriban jött létre.² Minden túlzás nélkül állítható, hogy Izrael gazdasági és intézményrendszerének az alapjának lefektetése már évekkel az állam megalapítása előtt megtörtént.

Az izraeli politikai rendszer történetének a következő fontos „állomását” a második világháború lezárulta és a Palesztin Mandátumterület megszűnése jelentette (1947). Akkorra a Palesztinában élő zsidók száma elérte a 650 ezret, ami a teljes ottani lakosság közel 80 százalékát jelentette.³ Amikor az arab tárgyalók nem fogadták el az ENSZ-nek a Palesztina arab és zsidó államra történő felosztására vonatkozó 1947-es tervét, kitört a palesztinai zsidó közösség (*jisuv*) és az arabok közti polgárháború. Az újonnan megszületett zsidó otthont, Izrael Államot 1948. május 14-én alapították meg, amelynek a legfontosabb karakterjegyeit a függetlenségi nyilatkozatában rögzítették.

A nyilatkozat szövege szerint Izrael zsidó állam, amely a szabadság, igazságosság és béke alapértékein nyugszik, a polgárai számára biztosítja a jogegyenlőséget, a vallás, nyelv és lelkiismeret szabadságát, valamint megőrzi a különböző vallás követői számára szentnek minősülő helyeket. Emellett a dokumentum igen nagy hangsúlyt fektet a zsidók hazatérésének a támogatására és a zsidó nemzeti otthon létrehozására.⁴ A nyolcvanas évek közepén elfogadott alaptörvény módosítás a zsidó karakter mellett a „demokratikus” jelzőt is beemeli Izrael Állam leírásába. Összességében tehát Izrael Állam megalapítása révén egy demokratikus és szekuláris zsidó nemzeti otthon született. A zsidó államiság és a szekularizmus közt feszülő ellentmondás a mai napig az izraeli politika egyik fontos törésvonalát képezi, amiről a későbbiekben még részletesen szó lesz.

Az új állam megalapítását követően kitört az első arab–izraeli háború (1948–1949). A zsidó állammal szomszédos országok, amelyek az ENSZ felosztási tervét elutasították, 1948. május 15-én megtámadták Izraelt, ám az utóbbi győzelmet aratott felettük 1949-ben. Ez csak az első epizódja volt a Jeruzsálem számára komoly egzisztenciális kihívást jelentő konfliktusoknak. A későbbiekben a hatnapos

háború (1967), a *jom kippuri* (engesztelés napi) háború (1973), valamint az első (1987–1991) és a második (2001–2005) palesztin *intifáda* (Izrael elleni felkelés) kitörése is egyértelművé tette, hogy a zsidó nemzeti otthon permanens fenyegettség alatt áll, és a szomszédjaival fennálló konfliktusainak a tétje nem kisebb, mint az állam túlélése. Ennek megfelelően a biztonságpolitikai kérdések már a zsidó állam megalapításától igen fontos részét képezték az izraeli köznyilvánosságnak, valamint évtizedes viszonylatban meghatározták az izraeli bal- és jobboldal önidentifikációját. A későbbiekben ezt a problémakört is részletesebben görcső alá vesszük.

Az izraeli politika alakulását mindig is nagyban befolyásolta az országot érő bevándorlási hullámok etnikai, nemzeti és vallási összetétele. Ennek egyik legszemléletesebb példája a *szefárd* (a mediterrán térségből, de ma már leginkább Ázsiából és Afrikából érkező) zsidóknak a második világháborút követő tömeges érkezése volt. Míg ennek az etnikumnak az izraeli népességen belül 1948-ban 9,8 százalékot tett ki, addig 1961-re az arányuk elérte a 27,4 százalékot.⁵ Az *askenázi* zsidókkal szemben – akik Európából érkeztek, és zömében jobb anyagi körülmények közt éltek, sokszor polgári foglalkozást űztek – a szefárdok a jóval nehezebb társadalmi helyzetük (elsősorban a közel-keleti üldöztetés) miatt döntöttek az *alijázás* mellett, így a tömeges bevándorlásuk igen komoly szociális és gazdaságpolitikai kihívást jelentett a zsidó állam számára.⁶ Emellett a politikai preferenciáik is jelentős mértékben átalakították Izrael politikai térképét. A Szovjetunió felbomlását követő évtizedben ugyanilyen nagy politikai jelentőséggel bírt a volt tagköztársaságokból érkező zsidók megjelenése. Tíz év alatt közel 750 ezer, többségében magasán kvalifikált, polgári foglalkozást űző askenázi érkezett az országba, ami gazdasági előnyökkel járt, ugyanakkor jelentős mértékben befolyásolta a politikai folyamatokat és a pártok támogatottságát.⁷

Az 1967. június elején folyt hatnapos háború során Izrael visszafoglalta a korábban Jordánia és Egyiptom által megszállt területeket (Gáza, Júdea és Szamária), a hetvenes évek közepétől pedig megindult az izraeli telepek létrehozása a Jordán folyótól nyugatra elhelyezkedő Ciszjordániában, azaz a „nyugati partként” (*West Bank*) elhíresült területeken. Míg a Júdeában és Szamáriában letelepült izraeliek száma a hetvenes évek elején kb. ezer főre rúgott, addig a kilencvenes évek elejére közel nyolcvanezer lett.⁸ A telepесmozgalom igen hamar megosztó belpolitikai kérdéssé vált. A támogatói a nemzeti ethoszon (Nagy-Izrael ideálja) és a vallási „elrendeltségen” túl biztonságpolitikai érvek mentén helyeselték a telepek létrehozását, míg az ellenzők szerint az elfoglalt területek benépesítése pusztán konfliktust szül a palesztinokkal, és ellehetetleníti a béke garanciáját jelentő kétállami megoldás megvalósítását. Bár Izrael 2005-ben kivonult Gázából, Ciszjordániát továbbra is az ellenőrzése alatt tartja, és a kétállami megoldást célzó oslói békefolyamat a palesztin vezetés elutasító hozzáállása miatt 2001-ben kudarcot vallott.⁹ A telepések tevékenységének a megítélése a mai napig is törésvonalat képez az izraeli politikán belül, de erre még a tanulmány folyamán visszatérünk.

Az izraeli politika törésvonalai

Izrael politikai törésvonalai szervesen kapcsolódnak az ország igen eseménydús történelmi fejlődéséhez, és az elmúlt néhány évtized tapasztalatai alapján aligha mondhatjuk, hogy az kialakulásuk/átalakulásuk alábbhagyott volna. Mint ahogyan az már többször is szóba került, az alapvető ellentétek már az ország megalapítása előtt jelen voltak a palesztinai zsidó közösségek között. Az állam vallásos–szekuláris karakterének a kérdése, az arab–izraeli háborúk, a szefárd zsidók bevándorlása, a hatnapos háború során elfoglalt területek sorsa, a palesztin–izraeli békefolyamat megítélése, a klasszikus értelemben vett szocialista jegyeket hordozó izraeli jóléti állam megszűnése, s végül, de – ahogy az utóbbi hetek is mutatják – nem utolsósorban, a regnáló miniszterelnök, Benjamin Netanjahu személyének a megítélése egyaránt politikai törésvonalak alapját képezték és képezik mind a mai napig.

Az izraeli politika komplexitása leginkább abból ered, hogy a törésvonalak csak részben „váltották egymást”, sokkal inkább összefonódtak és egymásra épültek, ami az ország politikai életének is lendületes dinamikát adott. A változó preferenciákat a pártrendszer alakulása (az arányos választási rendszer és az alacsony bejutási küszöb miatt) szorosan lekövette, így a pártfejlődés elmúlt hetven éve első ránézésre igen kaotikus képet mutathat az ottani helyzettel csupán ismerkedők számára. A pártokkal kapcsolatos részletek tárgyalása előtt a belpolitika legfőbb törésvonalait mutatom be, a főbb kiigazodási pontok meghatározása végett.

Revizionista cionizmus vagy munkapárti cionizmus

Az izraeli politika első törésvonala már az állam létrejötte előtt kialakult. A Palesztinában letelepedett zsidók a cionista eszmény jegyében az új otthonuknak a bibliai Szentföld területén történő megalapítását tűzték ki célul. A cionista motivációk azonban a kezdetektől fogva eltérőek voltak: magának a leendő zsidó állam létrehozásának a módjában és méretében is véleménykülönbségek mutatkoztak a jisuv politikai vezetésben. Az Aaron David Gordon, David Ben-Gurion és Haïm Weizmann által képviselt munkapárti cionizmus alapját az *avoda ivrit* [héber munka] és a *tikkun olam* [világ kijavítása] jelentette. Az *avoda ivrit* a zsidók társadalmi parancsa a Szentföld közvetlen vagy zsidó munkások révén történő közvetett megművelésére, ami egyszerre tükrözi a későbbi Izrael Állam munkaközpontú és agrárjellegű karakterét. A *tikkun olam* a társadalmi igazságosság megteremtésének a parancsa, ami az ország erősen baloldali mentalitását vetítette előre.¹⁰

Ezzel szemben a revizionista cionizmus (a fő képviselője Vlagyimir Zsabotinszkij) sokkal inkább egy európai típusú nacionalizmuson alapul, amelynek a legfőbb célja (a Transzjordániát is magában foglaló) Nagy-Izrael minél gyorsabb

megteremtése, akár fegyveres erőszak árán is.¹¹ Míg az államalapítást követően az izraeli baloldal a munkapárti cionizmust tekintette a kiigazodási pontjának, addig a kibontakozó jobboldal Zsabotinszkij és a revizionizmus (részben mérseklődő) eszméire alapozta a politikáját. A revizionista cionista blokk térnyerése a harmincas évekre tehető, ugyanis akkor alakultak meg azok a paramilitáris csoportok (kezdetben az Irgun, majd később a Lehi), amelyek, ha szükségesnek találták, fegyverrel is küzdöttek a palesztin felkelők, illetve később a Palesztinába való zsidó bevándorlást erősen korlátozó britek ellen is.¹²

Az izraeli jobboldal legendás eseményei között kiemelt jelentőséggel bír a britek által 1939-ben kiadott *White Paper*rel és a bevándorlás korlátozásával szemben kibontakozott ellenállás.¹³ A London által megjelentetett politikai nyilatkozat az 1936 és 1939 közt zajlott arab felkelésre adott válaszul született meg, s a célja a Palesztinába irányuló zsidó bevándorlás évi 15 ezer főben történt korlátozása volt. A britek e lépéssel javítani kívánták az arabokkal való kapcsolatukat, ám borzasztó következménnyel járt a második világháború kontextusában. A limit bevezetésében a cionista csoportok a náci antiszemitizmussal szemben kiszolgáltatott európai zsidók „rabul ejtését” látták, ami nagyban hozzájárult az izraeli revizionista jobboldal radikalizálódásához. Ennek a legjelesebb eseménye a Lehi létrejötte, az Irgunból való kiszakadása volt. Bár nyolcvan év távlatából mindkettőre terrorszervezetként tekintünk, a szakadás pillanatában a Lehi sokkal markánsabb militarista és britellenes álláspontot képviselt.¹⁴ Idővel, különösen Zsabotinszkij 1940-es halálát követően, az Irgun is a radikalizálódás útjára lépett, aminek a legemlékezetesebb bizonyítéka a brit hatóságok központi irodáinak a székhelyeként is ismert Dávid Király szálloda elleni, 1946-os robbantásos merénylet volt.

A revizionista félkatonai csoportok végét Izrael Állam megalapítása, az Irgunnak az Izraeli Védelmi Erőkbe való beolvasztása, valamint a Lehi feloszlása jelentette. A hadsereg és a paramilitáris csoportok addigi párhuzamos létezése komoly polgárháborús kockázatot jelentett, sőt az az Irgun által fegyverszállításra használt Altalena nevű hajónak a védelmi erők általi 1948-as elsüllyesztése következtében majdnem ki is tört.¹⁵ Bár az állam létrejöttével és a palesztin–izraeli polgárháború, majd az arab–izraeli háború kitörésével a zsidó katonai erők egységesülése is megvalósult, az 1940 és 1948 közti időszak a revizionista és a munkapárti cionista erők közel végzetes egymásnak feszülésének az időszaka volt. Az Izrael Földjének Munkapártja több évtizedes dominanciája miatt a revizionista jobboldal jó ideig nem jutott érdemi pozíciókhoz a parlamentben, de a későbbiekben mind az Irgunból érkezett Menáhem Begin (1977–83), mind a korábbi Lehi-tag Jichák Sámir (1983–84, 1986–92) elfoglalhatta a miniszterelnöki széket. Nem túlzás azt állítani, hogy az izraeli jobb- és baloldal őskonfliktusa erre az időszakra vezethető vissza, így az első és a leginkább meghatározó politikai törésvonal a revizionisták és a munkapártiak között húzható meg.¹⁶

Szekuláris állam vagy vallásos állam

Az izraeli politika másik fontos törésvonala az ország vallásos és szekuláris karaktere között húzódik. A függetlenségi nyilatkozata Izraelt zsidó államként definiálja, melyet egy későbbi alaptörvény módosítás a „demokratikus” jelzővel is kiegészített. A két karakterisztikában rejlő ellentmondás pedig a szekuláris–vallásos államról folyó vitában is az interpretációk széles körének szolgált táptalajává. A munkapárti cionista mozgalom alapvetően szekuláris államban gondolkodott (a függetlenségi nyilatkozat sem jelöli ki a judaizmust államvallásként), és a revizionista cionista körök partvonalra kerülése miatt nem is nyílt tér az állam vallási értelemben vett zsidó karakterének a politikai megvalósítására.¹⁷ Az államalapítás során ez a kérdés tehát politikai szempontok mentén dőlt el.

A későbbiekben az ultraortodox zsidó pártok parlamentbe kerülésével a vallási kérdések ismét előtérbe kerültek. E pártok számos alkalommal feltételeket szabtak a különféle koalíciókba való belépésükhöz, amelyeket azok domináns pártjai politikai számításból rendre teljesítették is. Ilyen feltétel volt például a házasság intézményének a rabbínatusi hatáskörbe helyezése, a *jesívákban* (a vallás tanulmányozásának a felsőfokú intézménye) tanuló ortodox diákok mentesítése a hadkötelezettség alól, az ortodox közösségeknek juttatandó anyagi támogatások, vagy éppen a tömegközlekedés leállítása a szombat alkalmával.¹⁸ Ezek a döntések mai napig igen megosztóak az izraeli politikában, és a „vallásellenességet” számos szekuláris párt (pl. Sinui, Jiszráel Beitenu) meglovagolta a múltban, illetve napirenden tartja még ma is (pl. a Jes Atid).

Az állam szekuláris vagy vallásos karakteréhez kapcsolódó közéleti viták nem pusztán az ortodox pártok, de a későbbiekben a vallásos cionista formációk előretörésével is előtérbe kerültek. A judaizmust államvallásként tekintő nacionalista pártok előretörésével és egyre népszerűbbé válásával ez a régre visszanyúló törésvonal ismét élesebbé vált. Különösen igaz ez a 2022-es választás kontextusában. A koalíciós partnerekké előlépett pártok (Vallásos Cionista Párt, Zsidó Erő) határozott támogatói a zsidó vallásjognak (*háláchá*) az állam jogrendszerébe való beemelésének.¹⁹ Mindez komoly fenyegetést jelenthet akár az izraeli arabok, akár más kisebbségek (pl. homoszexuálisok) számára, és jelentősen ronthatja Izrael és az izraeli kormány megítélését a nemzetközi térben.

Zsidó–arab konfliktus

Izrael állama konfliktusban fogant, azonban a zsidó–arab szembenállás még bőven a megalapítása előtti időkig nyúlik vissza. A Palesztinába települt zsidók felvásárlások révén jelentős mennyiségű földhöz jutottak, ami a helyi arab lakosságból a kezdetektől ellenállást váltott ki. A zsidók elleni legismertebb fegyveres támadások között az 1929-es hebroni mészárlást, valamint az 1936–1939 közötti arab felkeléseket kell megemlíteni. Miután az ENSZ 1947-ben elfogadta a Palesztin

Mandátumterület felosztását, kitört a közel hat hónapig tartó polgárháború a jisuv és a helyi arabok között, s azt az első arab–izraeli háború kitörése követte 1948-ban, amikor is Izrael arab szomszédai megtámadták a frissen megalapított zsidó államot. Bár Izrael a háborút megnyerte, a Jordán folyó nyugati partját (Ciszjordánia: Júdea és Szamária) Jordánia elfoglalta, majd 1950-ben annektálta is – amit a nemzetközi közösségből kizárólag Nagy-Britannia és Pakisztán ismert el.²⁰

A háború során közel hétszázezer arab döntött úgy (sokszor kényszerből), hogy elhagyja az Izrael által kontrollált területeket.²¹ A Jordániából érkezett bevándorlókkal együtt a menekültek többsége a mai Ciszjordánia területén telepedett le, ami a későbbi palesztin–izraeli konfliktus forrása lett. Izrael a területet az 1967-es hatnapos háború során visszafoglalta, majd megkezdődött a zsidó telepek létrehozása Júdeában és Szamáriában. A vegyes lakosságú nyugati part hovatartozásának a megítélése a mai napig komoly törésvonalat képez Izrael zsidó és arab lakossága között, ráadásul a kérdés kapcsán az Izraeli közvélemény és maguk a politikai szereplők sem képviselnek egységes álláspontot.

Bár Izrael mind Egyiptommal (1979), mind Jordániával (1994) békét kötött, és jelentős lépéseket tett más arab országokkal való kapcsolatának a normalizálása felé is (lásd: a 2020-ban megkötött Ábrahám-egyezmények), az arab–zsidó ellentét nem csupán a Júdeában és Szamáriában élő palesztinokkal való időszakos összetűzésekben él tovább. A Hezbollah és a Hamász nevű terrrorszervezetek 1982-es, illetve 1987-es megalakulásával az izraeli–arab államközi konfliktusok új dimenzióba léptek. A Hamász által a gázai övezetből levelezényelt, időnként megindított rakétatámadások, valamint az iráni proxyként Libanonból tevékenykedő Hezbollah akciói rendre komoly kihívást támasztanak az izraeli védelmi erőkkel szemben. A katonai műveletek folyamatosan nagy visszhangot váltanak ki a nemzetközi sajtóban. Emellett a permanens terrorkampány és az Izraelben élő palesztinok egy részének az azokat támogató fellépése jelentős mértékben hozzájárulnak az izraeli jobboldal radikalizációjához. Többek között ennek is tudható be a vallásos cionista pártok 2022-es megerősödése.²² A napi hírekből és e tényekből is egyértelműen kiderül, hogy az arab–zsidó konfliktus még ma is meghatározó alakító tényezője az izraeli belpolitikai folyamatoknak.

Földet a békéért vagy békét a békéért („békétábor” vagy reciprocitás)

Az izraeli politika jobboldal–baloldal felosztásában sokáig a zsidó–palesztin béke megítélése képezte a legfőbb törésvonalat. Némileg leegyszerűsítve: míg az izraeli baloldal az elfoglalt területek átengedését és egy palesztin állam esetleges létrehozását támogatta a békéért és a harcok beszüntetéséért cserében, addig a jobboldal sokkal szkeptikusabb volt az ilyen jellegű engedményekkel kapcsolatban, és a tárgyalások feltételül a harcok beszüntetését határozta meg, és biztonságpolitikai (valamint nemzeti és vallási) okokból kifogásolta az elfoglalt területek átengedését, valamint jóval kritikusabb volt a kétállami megoldással szemben.

Benjamin Netanjahu ezt a reciprocitást, azaz a kölcsönös engedmények és gesztusok politikájaként határozta meg.²³

A béke megítélésének kérdéséhez szorosan kapcsolódott (és kapcsolódik) a telepesszozgalom problematikája. Az izraeli baloldal sokáig ellenezte a zsidó telepek létrehozását, arra hivatkozva, hogy a területek benépesítésével a föld átadása már nem képezheti a békétárgyalások tárgyát, hiszen az odaköltözött zsidók visszatelepítése számos problémával járna. Ezzel szemben a telepesspárti mozgalmak részben nemzeti, részben biztonságpolitikai okokból helyeselték a telepek létrehozását: a stratégiai szempontból is fontos júdeai és szamáriai területek (pl. a Júdeai-hegység, Jeruzsálem külvárosai) Izraelhez kötésének a lehetőségét látták benne.²⁴

A „békétábor” és a reciprocitást előtérbe helyező jobboldal vitájában döntő jelentőségű volt az oslói békefolyamat lefulladás, a 2000-es Camp David-i csúcstalálkozó kudarca és a második palesztin intifáda kitörése. Az említett események fényében sokak számára egyértelművé vált, hogy az izraeli engedmények bővítésével sem mozdítható előre a palesztin–izraeli megbékélés ügye. Az Ehud Barak által a tárgyaláson tett javaslatok minden korábbinál több palesztin követelés teljesítését tűzték ki célul.²⁵ Ennek az egyik legszimbolikusabb eleme Kelet-Jeruzsálem átadása és palesztin fővárosként való elismerése lett volna. Az engedmények ellenére a palesztin vezetés, élén Jasszer Arafattal, elutasította a Camp Davidben tett ajánlatot, majd az eredményes tárgyalások megghiúsulását követően kitört a számos izraeli életet követelő második palesztin intifáda. A Gázai övezetből való 2005-ös izraeli kivonulás szintén komoly kudarcot jelentett a „békétábor” számára, ugyanis a Hamász két éven belül átvette a terület feletti irányítást, s így tulajdonképpen létrehozott egy terrorista entitást az izraeli magterületek közvetlen szomszédságában. A gázai kivonulás megosztó volta az izraeli jobboldal és a Likud párt szakadásához vezetett, azonban az abból kivált, centrista, a gázai kivonulást támogató Kadima néhány éven belül (2015-ben) eltűnt az izraeli politikai palettáról.

Jóléti állam vagy liberális piacgazdaság

Az izraeli politikában a gazdasági értelemben vett jobboldali (liberális, piacpárti) és baloldali (nagyállam- és újraelosztáspárti) megkülönböztetés sokáig nem játszott érdembeli szerepet. A szocialista eszmékkel részben kritikus revizionisták az államalapításkor partvonalra kerültek, a politikai teret pedig 1977-ig a baloldali blokk dominálta, a Mapai (Izraeli Munkapárt) vezetésével. A piacpárti gondolatokat abban az időszakban a Liberális Párt képviselte, amely 1965-ben összeolvadt a nemzeti-revizionista Heruttal, és létrejött a mai legnagyobb jobboldali párt, a Likud közvetlen elődje, a Gahal. A liberális és a nemzeti párt összeolvadása azt eredményezte, hogy Izraelben a jobboldaliság erősen összefonódott a nemzeti liberalizmus gondolatával – a mai Likud is ennek az ideológiának a letéteményese.²⁶

A jobboldal 1977-es győzelmében meghatározó jelentőséggel bírt a korábban tömegesen betelepült szefárdok körében tapasztalt súlyos szegénység. Ennek a legemlékezetesebb következménye a szefárd és a *mizráhi* zsidók – a Jeruzsálemhez képest nyugaton élő diaszpóra tagjai, akikről az imádkozás irányát meghatározó város keletre feküdt – érdekeit artikuláló, a szociális igazság mellett kampányoló Fekete Párducok megalakulása (1971) volt. A mozgalom rendre súlyos kritikákkal illette a Munkapártot, nevezetesen Golda Meir kormányát. A két fél találkozási, összecsapásai az izraeli politika ikonikus epizódját képezik. A szefárdoknak a Munkapárttal való, egyre növekvő elégedetlensége, valamint a kormánynak a jom kippuri háború miatti népszerűségvesztése jelentősen hozzájárult a Likud győzelméhez.²⁷

Bár piacpárti reformok már az 1980-as évek Likud vezette koalíciós kormányai alatt is történtek, az érdemi átalakulás a kilencvenes évek közepétől következett be, Benjamin Netanjahu első miniszterelnöksége, de leginkább a 2001 utáni pénzügyminisztersége alatt. Egy szemléletes adat kiemelendő: az állami kiadások GDP-arányos szintje az 1980-as közel 75 százalékról 2010-re nagyjából 40 százalékra csökkent.²⁸ A változás óriásinak tekinthető. A reformok természetesen ellenállást váltottak ki a baloldal részéről: a kritika leggyakrabban a nemzetközi összevetésben is kiemelkedően magas relatív szegénységi rátán alapul.²⁹ Bár a gazdasági törésvonal ténylegesen tapasztalható az utóbbi 20-25 év során, a szavazók gazdaságfilozófiai önidentifikációja a szavazási mintázatokkal továbbra is csak kis mértékben korrelál.³⁰

Benjamin Netanjahuval vagy Benjamin Netanjahu nélkül

Bár a legutolsóként bemutatandó törésvonal viszonylag új, és kevésbé bizonyos ügyek mentén alakult ki, mégis napi szinten befolyásolja az izraeli aktuálpolitikát. 2021-ben véget ért Benjamin Netanjahu közel tizenkét éves miniszterelnöksége, a tavaszi választást követően a Knesszetben többségbe kerültek a vele szemben kritikus pártok, s a Likud vezette koalíciós kormányt nyolc párt együttes kormányzása váltotta. Azért is tekinthetjük a Netanjahu-dilemmát új törésvonalnak az izraeli politikában, mert felülírta a koalícióra lépett ellenzéki pártok összes korábbi ideológiai és gyakorlati politikai nézeteltérését, s az egyetlen lényeges szempontot a Netanjahu-kormány megbuktatása jelentette számukra. Így fordulhatott elő, hogy (arab) vallásos, szekuláris, cionista telepespárti, szélsőbaloldali, liberális konzervatív és liberális pártok is részt vettek a Netanjahut váltó kormánykoalícióban.

A tavalyi (2022) választás eredménye – a várakozásoknak megfelelően – Benjamin Netanjahu újabb győzelmét, második visszatérését tette lehetővé. Bár pártja, a Likud is bővítette a mandátumai számát, a jobboldali blokk sikere elsősorban a sokak által radikálisnak és szélsőjobboldalinak tartott, vallásos cionista pártok jó szereplésének volt köszönhető. A Netanjahu-törésvonal egyenes következménye, hogy a régi-új miniszterelnök koalícióalkotási lehetőségei igencsak beszűkültek:

Netanjahu pusztán az ortodox és vallásos cionista pártokra támaszkodhatott az új kormány felállításakor. Korábban ő is arra törekedett, hogy ne csupán jobboldali pártok alkossák a kormányzó koalícióit, így a jelenlegi felállás az ő számára is újdonságot jelent. A radikális jobboldali koalíciós partnerek sokszor extrém követeléseinek a kezelése és Izrael, illetve az izraeli kormány nemzetközi megítélésének a javítása komoly kihívást fog jelenteni a decemberben hivatalba lépett miniszterelnök számára.

Összefoglalás

A jelen dolgozat célja az volt, hogy nagyvonalakban felvázolja az izraeli politikának az államalapítástól napjainkig kialakult törésvonalait. A tanulmány először felvázolta a politikai törésvonalakat leginkább meghatározó történeti tényezőket, majd szisztematikusan bemutatta a szerző által kiválasztott hat történeti törésvonalat. A dolgozat ismertette a Palesztinába települt zsidó közösség államalapítás előtti vitáit, az izraeli politika „őskonfliktusát”: a munkapárti és a revizionista cionisták szembenállását. Az államalapítást követően az ország karakterének a szekuláris vagy vallásos jellegéről folytatott számos vita, a jóléti állam megítélése, valamint a zsidó–arab konfliktus és az ahhoz való viszonyulás formálta legnagyobb mértékben az izraeli belpolitikai folyamatokat. A kilencvenes években a jobb- és a baloldal meghatározását leginkább a palesztin megbékélési folyamat kapcsán tanúsított magatartás alakította ki. Míg a „békepárti baloldal” határozottabban támogatta a palesztinoknak adandó területi koncessziókat, addig a jobboldal a reciprocitást hangsúlyozta, és a tárgyalások feltételeként határozta meg a palesztin terrorcselekmények beszüntetését. Végezetül, az utóbbi tizenöt év az izraeli politika erőteljes perszonalizációját hozta el: a fő törésvonallá Benjamin Netanjahu, Izrael volt és nemrég ismét hivatalba lépett miniszterelnökének a megítélése vált.

A dolgozat természetesen nem a teljesség igényével született, hiszen egy tanulmány terjedelmi korlátai óhatatlanul beszűkítik egy történelmi áttekintés lehetőségeit. A céloom sokkal inkább egy nagy ívű áttekintés elkészítése volt, amely segítségül szolgálhat mindazoknak, akik ismerkedni szeretnének az izraeli politikai rendszerrel és a zsidó állam történetével. Bár az egyes törésvonalak önmagukban is egy-egy nagyobb terjedelmű mű elkészítését igényelnék, remélhetőleg a törésvonalak kijelölése során sikerült megjelölnöm az izraeli politika legfontosabb történeti konfliktuspontjait. A tanulmány tovább bővíthető a pártrendszer alakulásának a részletes ismertetésével, a politikai identifikáció társadalmi keresztmetszetben történő tárgyalásával és számos olyan történeti elemmel, amely egész biztosan befolyásolná az olvasónak az első olvasásra szerzett véleményét az izraeli politikai rendszerről. Értékelésem szerint a dolgozat a kitűzött célját elérte. Bízom abban, hogy az itt leírtak vitaindítóként szolgálhatnak mindazok számára, akik érdeklődnek Izrael állama és a zsidó nemzet története iránt.

Jegyzetek

- 1 Asher, Arian: *Politics In Israel: The Second Republic* (Washington, DC: CQ Press, 2005), 20. o.
- 2 „History: Foreign Domination”, *Embassy of Israel in the Netherlands*, a letöltés ideje: 2023. március 13., <https://embassies.gov.il/hague-en/aboutisrael/history/Pages/HISTORY-%20Foreign%20Domination.aspx>.
- 3 Asher: *Politics In Israel*, 20. o.
- 4 „The Declaration of the Establishment of the State of Israel”, *Ministry of Foreign Affairs*, a letöltés ideje: 2023. március 13., <https://www.gov.il/en/Departments/General/declaration-of-establishment-state-of-israel>.
- 5 Asher: *Politics In Israel*, 38. o.
- 6 Shindler, Colin: *The History of Modern Israel* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008).
- 7 Asher: *Politics In Israel*, 33. o.
- 8 „Comprehensive Settlement Population 1972–2011”, *Foundations for Middle Eastern Peace*, a letöltés ideje: 2023. március 13., <https://fmep.org/resource/comprehensive-settlement-population-1972-2010/>.
- 9 Shlaim, Avi: „The Rise and Fall of the Oslo Peace Process” in *International Relations of the Middle East*, szerk. Fawcett, Louise (Oxford: Oxford University Press, 2005).
- 10 Landau, David: *Ben Gurion: A Political Life – In Conversation with Shimon Peres* (New York, NY: Schocken Books, 2011).
- 11 Gordis, Daniel: *Israel: A Concise History of a Nation Reborn* (New York, NY: Collins Publishers, 2016).
- 12 Shindler, Colin: *The Rise of the Israeli Right* (Cambridge: Cambridge University Press, 2015).
- 13 Gordis: *Israel*.
- 14 Shindler: *The Rise of the Israeli Right*.
- 15 Gordis: *Israel*.
- 16 Shindler: *The Rise of the Israeli Right*.
- 17 Pfeffer, Anshel: *Bibi: The Turbulent Life and Times of Benjamin Netanyahu* (London: Hurst & Company, 2020).
- 18 Bagno-Moldavsky, Olena: „The IDF and the Ultra-Orthodox: Economic Aspects of Conscription” in *Military Service in Israel: Challenges and Ramifications*, szerk. Elran, Meir és Sheffer, Gabi (Tel-Aviv: Institute for National Security Studies, 2016).
- 19 Gottesman, Evan: „Israel Will Not Be a Halakhic State (or So Netanyahu Says)”, *Israel Policy Forum*, a letöltés ideje: 2023. március 13., <https://israelpolicyforum.org/2019/06/04/israel-will-not-be-a-halakhic-state-or-so-netanyahu-says/>.
- 20 Benveniští, Eyal: *The International Law of Occupation*, (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2004).
- 21 Gordis: *Israel*, 188. o..
- 22 Breuer, Eliav: „What Led to Ben-Gvir, Smotrich’s Leap in the Election? – Analysis”, *The Jerusalem Post*, a letöltés ideje: 2022. december 3., <https://www.jpost.com/israel-news/politics-and-diplomacy/article-721775>.
- 23 Netanyahu, Benjamin: *A Durable Peace: Israel and Its Place Among the Nations* (New York, NY: Warner Books, 2000).
- 24 Uo.
- 25 Shlaim: „The Rise and Fall of the Oslo Peace Process”.
- 26 „History of the Movement”, *Likud*, a letöltés ideje: 2022. december 3., <https://www.likud.org.il/en/about-the-likud/history-of-the-movement>.
- 27 Gordis: *Israel*.

- 28 „Israel Government Spending to GDP”, *Trading Economics*, a letöltés ideje: 2022. december 3., <https://tradingeconomics.com/israel/government-spending-to-gdp>.
- 29 „Poverty Rate”, *OECD*, a letöltés ideje: 2022. december 3., <https://data.oecd.org/inequality/poverty-rate.htm>.
- 30 Asher: *Politics In Israel*.